CONSIDERAŢII PRIVIND IMPLICAREA UNOR PERSONALITĂŢI ŞI SOCIETĂŢI CULTURALE HUNEDORENE PENTRU MENŢINEREA LIMBII ROMÂNE ÎN ADMINISTRAŢIE ŞI ŞCOLI 1860-1918

Roxana Gabriela Nicola

Prima componentă a unei vieţi spirituale la orice popor este limba. Lupta pentru limba maternă, pentru păstrarea caracterului ei originar şi pentru păstrarea funcţiei sale creatoare de cultură, a fost în Transilvania mai îndârjită decât în celelalte provincii româneşti. Între anii1860-1918, perioadă care debutează cu instaurarea unui regim liberal în monarhia habsburgică, ceea ce a însemnat un reviriment în viaţa naţional-politică şi mai ales culturală a naţionalităţilor ce convieţuiau în imperiu şi Marea Unire această mişcare nu s-a limitat la grupurile intelectuale restrânse ale Blajului, Sibiului, Braşovului, ci a antrenat şi stratul intelectual din cele opt comitate, printre care şi cel al Hunedoarei.

Românii de aici au considerat, totdeauna, limba lor drept cea mai puternică pavăză a naţionalităţii lor. Ca urmare, au fost numeroase momente când reprezentanţi ai naţiunii române s-au ridicat cu dârzenie în apărarea limbii române şi a utilizării ei în administraţie şi şcoli. În documentele păstrate la Direcţia Judeţeană Hunedoara a Arhivelor Naţionale se găsesc exemple de fruntaşi politici, preoţi, învăţători din satele hunedorene care şi-au manifestat dragostea pentru limba maternă şi sprijinul pentru folosirea ei.

Un astfel de personaj cu o activitate deosebită în acest scop a fost protopopul român de Dobra, Nicolae Crainic, care ani de-a rândul s-a războit cu autorităţile centrale şi locale din comitatul Hunedoara pentru a impune folosirea limbii române în administraţie şi nu numai. La 26 iulie 1860 protopopul s-a adresat printr-o scrisoare protopopului ortodox din Baia de Criş prin care îl invita să se asocieze preoţilor şi mirenilor care s-au adunat la Deva şi au hotărât să trimită o delegaţie la Viena pentru a cere împăratului să recunoască limba română ca limbă a administraţiei şi în viaţa politică[1]. În aceeaşi scrisoare vajnicul protopop spune că va solicita şi intervenţia în senatul imperial a mitropolitului luptător pentru cauza românească, Andrei Şaguna pentru a susţine cererea clerului hunedorean.

În următorii ani, acelaşi protopop iubitor de naţiune română, va continua să lupte pentru egala îndreptăţire a limbii române de a fi folosită în administraţie. La 24 iunie 1861 se adresa Oficiolatului comitatens al Hunedoarei cu cererea ca pe viitor să se trimită corespondenţa şi hotărârile în limba română şi nu în cea maghiară „... căci preoţimea şi poporul român nu înţelege limba aceea"[2]. În continuarea cererii protopopul Crainic arăta că „Pentru aceea onorabilul oficiolat

---

[1] Direcţia Judeţeană Hunedoara a Arhivelor Naţionale (DJHAN), *Colecţia de fonduri, donaţie Emil Pop,* dos. 1/1780, f. 16.

[2] DJHAN, fond *Prefectura judeţului Hunedoara,* dos. 35/1861, f. 1-2.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

comitatens e rugat să nu-şi pregete a ţine de aceea că limba română, în toate afacerile, e asemenea coordinată cu cea maghiară din comitat, şi prin urmare, la români să se scrie româneşte pentru că numai aşa se susţine egala îndreptăţire şi se dovedeşte că suntem fraţi compatrioţi când respectăm aceasta"[3].

Evident că aceste acţiuni în favoarea limbii române în administraţie nu au rămas fără urmări pentru protopopul Nicolae Crainic. El a fost cercetat şi acuzat de autorităţile maghiare comitatense pentru revoltă, nesupunere, călcarea legilor ţării. Acest fapt reiese şi din scrisoarea sa din 11 octombrie 1863, adresată mitropolitului Andrei Şaguna ca răspuns la învinovăţirea că ar fi ofensat pe judele suprem al comitatului, Dominic Iordan, susţinând declararea limbii române ca oficială la Dobra[4]. În aceeaşi scrisoare Crainic spunea: „Cauza naţională română fu piatra ofensei, de la apărarea cauzei naţionale în care subscrisul dezvoltând o oarecare activitate încă în anul 1848, cu ocazia alegerii deputaţilor în Dieta Ungariei, protestând contra apucăturilor ilegale ale fracţiunii compatrioţilor maghiari din comitat am fost insultat şi atacat ... pentru că noi românii am încercat a ne apăra drepturile şi respectiv a ne lupta în câmp deschis în viaţa politică, pentru că am protestat asupra paşilor nelegiuiţi întreprinşi faţă de noi ..."[5].

Aprigul protopop al Dobrei nu a fost sigur în lupta pentru drepturile limbii române şi poporului român transilvănean. O activitate asemănătoare a avut şi Iosif Hodoş, prim-vicecomite al comitatului Zarand care într-un raport din 24 august 1862 se adresa comitelui suprem, cerându-i folosirea limbii române în administraţia comitatului[6]. Aici se scot în evidenţă eforturile făcute de către scurta administraţie românească din comitatul Zarandului pentru protejarea limbii române ca limbă folosită în şcoli, administraţie, chiar prin numirea unor funcţionari români în unele sectoare. De altfel, mulţi fruntaşi români din Zarand, precum deputatul Hodoş, Ioan Pipoş, fost comite suprem aici, Dimitrie Ionescu şi el fost comite al Zarandului şi alţii au dus o luptă acerbă cu autorităţile maghiare pentru a păstra caracterul românesc zdrobitor majoritar al comitatului Zarand (zona Apusenilor din comitatul Hunedoara în mare parte).

Schimbarea climatului politic după 1867 când, prin instaurarea dualismului, Transilvania îşi pierde autonomia, pentru limba română principala ameninţare venea de la administraţia şi politica de stat a stăpânitorului străin, austro-ungar – de aici. Un moment de puternică contestare a pactului dualist l-a constituit dezbaterea parlamentară prilejuită de proiectul de lege al naţionalităţilor, care a fost adus în discuţia Parlamentului în 12/24 noiembrie 1868[7]. În această dezbatere s-au confruntat două ideologii opuse, întemeiate pe o concepţie diferită despre naţiune: ideologia oficială promovată de guvern, bazată pe ideea de stat

[3] *Ibidem.*

[4] Arhiva Bibliotecii arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Sibiu, fond *Şaguna,* dos. Nr. 1773.

[5] *Ibidem.*

[6] DJHAN, fond *Comitatul Zarand,* dos. 8/1862, f. 3-4.

[7] N. Bocşan, *Instaurarea dualismului austro-ungar şi consecinţele sale*, în *Istoria Românilor,* vol VII, tom I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 774.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

naţional unitar maghiar, cu o singură naţiune politică recunoscută, o singură limbă, cea maghiară şi ideologia naţionalităţilor, fixată pe principiul de naţionalitate şi care pleda pentru recunoaşterea caracterului multinaţional al Ungariei, a individualităţilor etnico-naţionale existente şi a dreptului de a-şi păstra identitatea, limba, religia şi cultura.

Dacă în cadrul regimului liberal lupta personalităţilor hunedorene a fost accentuată în menţinerea limbii române în administraţie, începând cu dualismul austro-ungar implicarea cea mai mare se regăseşte, în comitatul Hunedoara, în menţinerea limbii române în şcoli. Este evident însă, faptul că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atitudinea românilor s-a schimbat perceptibil. Actele legislative şi administrative ale unor guverne succesive au distrus treptat chiar şi speranţele conducătorilor politici români, cei mai optimişti, care credeau posibilă cooperarea între maghiari şi români. Această tendinţă de penetraţie şi amestec a statului în viaţa culturală şi şcolară a românilor şi-a găsit o formă precisă în legea nr. 28/1876. Mergând mai departe, legea împuternicea inspectorii şcolari să propună ministerului maghiar înlocuirea şcolilor confesionale "necorespunzătoare" cu o şcoală comunală de stat, în care limba de predare era maghiara[8]. Conform acestei legi se trecea practic la laicizarea învăţământului românesc din Transilvania, la etatizarea lui.

Anul 1879 a marcat un punct de cotitură în relaţiile dintre naţiuni, pentru că Parlamentul ungar a promulgat prima Lege Trefort, nr. 18/1879, prin care predarea în limba maghiară devenea obligatorie în şcolile elementare române ortodoxe şi greco-catolice. Aceasta era prima dintr-o serie de legi menite să pună educaţia românilor în consonanţă cu ideea de Ungarie ca stat naţional maghiar. Ea a fost urmată în 1883 de o lege similară care afecta şcolile secundare cu altă limbă de predare decât maghiara şi, în 1891, de o lege care impunea folosirea limbii maghiare în grădiniţele nemaghiare[9].

În acest sens, în comitat, se înscrie petiţia din 1880 a lui Petco Lazăr, membru al Consiliului oraşului Deva, pe care o înaintează comitatului Hunedoara, cerând ca lecţiile la şcoala reală din Deva să se propună elevilor români, în limba română[10]. Motivaţia acestei cereri este dată de Petco Lazăr astfel: „Considerând că cultura şi educaţiunea fiecărui popor, de regulă, se poate câştiga cu temei numai în limba naşterii...". În plus el arată că românii, alcătuind populaţia majoritară, îşi aduc şi contribuţia la taxe şi impozite pentru stat tot în proporţie majoritară. Prin urmare toţi trebuie să fie îndreptăţiţi şi la beneficiile ce rezultă din aceste contribuţii, deci inclusiv în procesul de învăţământ[11].

Un alt exemplu concludent de apărare a drepturilor românilor din Transilvania, în domeniul limbii, îl constituie episodul în care a fost implicată soţia avocatului Aurel Vlad, învăţător şi membru în *Reuniunea femeilor* din Orăştie, care

[8] *** *Din istoria învăţământului hunedorean*, p. 108.

[9] M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ş. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, Ed. Corint, Bucureşti, 2002, p. 329.

[10] DJHAN, fond *Prefectura judeţului Hunedoara*, dos. 8/1880, f. 49-50.

[11] *Ibidem*.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

a fost condamnată la închisoare pentru că a sfătuit copiii români de la şcoală „să nu maghiarizeze studiul limbilor materne”[12]. Reacţia românilor, ca şi a unor străini, a fost atât de puternică, încât împăratul Austro-Ungariei a fost obligat să o graţieze. În presa timpului faptul a avut un ecou răsunător. A. D. Xenopol scrie un articol în *Noua revistă română*, N. Iorga semnează o scrisoare de protest, *Tribuna*, şi după ea *Calendarul Ligii culturale* intervin arătând cât de abuzive erau măsurile şi justiţia statului. A. D. Xenopol relatează cu stupefacţie despre „femeia română de peste munţi, osândită de tribunalul maghiar pentru că, salutată în ungureşte de o copilă din şcoală românească, ar fi întrebat-o dacă nu ştie româneşte”[13].

Aceste exemple ilustrează, pe de o parte, tendinţele hegemonice ale statului maghiar, iar pe de altă parte, opoziţia – pe faţă sau tacită - constructivă însă, faţă de ingerinţele statului maghiar. Toate aceste acţiuni în favoarea utilizării limbii române în comitatele Hunedoara şi Zarand, pornite mai mult din iniţiativă individuală, au fost sortite în mare parte eşecului, nefiind acceptate de autorităţile locale maghiare, iar iniţiatorii lor au avut de suportat răzbunările acestora. Pentru ca viaţa culturală a românilor să poată totuşi progresa şi dezvolta la nivelul tuturor posibilităţilor, era necesară organizarea tuturor resurselor umane şi materiale, în asociaţii, reuniuni, alt tip de organizaţii care să poată susţine dreptul românilor la o cultură şi civilizaţie proprie naţională.

Având între obiectivele principale şi menţinerea limbii române, în această perioadă, au activat diverse societăţi culturale hunedorene, deoarece limba română reprezenta un instrument principal de păstrare a identităţii naţionale a românilor transilvăneni. În situaţia social-politică în care se aflau, lipsiţi de drepturi şi asupriţi în mod sistematic, românii transilvăneni vedeau în limbă elementul principal de afirmare etnică şi de dezvoltare a conştiinţei şi mândriei naţionale. De aici dorinţa tot mai evidentă de a întemeia un teatru naţional în care limba şi cugetarea românească să se afirme cu toată plenitudinea şi vigoarea. În acest sens, cărturarii români din Transilvania, ca şi fraţii lor din Moldova şi Ţara Românească, erau pe deplin convinşi de necesitatea şi utilitatea presantă a unui teatru românesc ca mijloc de educare moral-cetăţenească şi culturală a maselor şi mai ales ca instituţie de cultură: „... în care să se oficieze cu grijă, pricepere şi evlavie cultul limbii naţionale, în care stăpânitorii dualismului nu pierdeau nici un prilej să lovească”[14].

Societatea de Lectură a Tinerimii Române Studioase de la Gimnaziul din Orăştie, şi-a arătat scopul şi menirea odată cu deschiderea adunării de constituire, 20 septembrie 1867[15], când Francisc Hossu-Longin sublinia că obiectivele vizau limba, lectura, cartea şi cunoştinţele din domeniile culturii şi literaturii române.

---

[12] Ion Iliescu, Tiberiu Istrate, *Orăştie – 750*, Deva, 1974, p. 150.

[13] *Ibidem.*

[14] L. Drimba, *Istoricul Societăţii pentru fond de teatru român în Ardeal*, în vol. *Cercetări de limbă şi literatură*, Oradea, 1969, p. 77.

[15] E. Glodariu, *Asociaţiile culturale ale tineretului studios român din Monarhia habsburgică 1860-1918*, Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca, 1998, p. 145.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Reuniunea Învăţătorilor români greco-ortodocşi din comitatul Hunedoara, a reprezentat un sprijin pentru şcoala românească prin dorinţa perfecţionării profesionale, prin preocuparea legării şcolii de cerinţele vieţii din acea perioadă, dar şi prin împotrivirea faţă de deznaţionalizarea şcolii. Astfel, în 1889, în cadrul unei adunări a reuniunii a fost susţinută o disertaţie intitulată „Cunoştinţe din constituţia patriei ca materie pentru şcoalele poporale", prilej de a clarifica multe probleme importante pentru viaţa românilor. În această împrejurare se ia poziţie faţă de „dejosirea şcoalelor noastre confesionale impunându-ne ca să propunem mai mult din studiul limbii maghiare"[16].

Nu poate fi trecută cu vederea bogata activitate culturală şi educativă a *ASTREI*. Înfiinţarea despărţămintelor nu a constituit o activitate în sine, ci s-a urmărit, în ultimă instanţă munca şi roadele muncii, modul cum ele răspundeau scopului major de ridicare culturală a românilor hunedoreni. Aceasta s-a făcut prin mijloace specifice: înfiinţarea de biblioteci săteşti, parohiale şi şcolare, prelegeri şi conferinţe pe cele mai diverse teme (sanitare, agricole, comerţ, cultură etc.), reprezentaţii teatrale, şezători culturale, cursuri de alfabetizare pentru adulţi, expoziţii etnografice care au pus în valoare bogăţia şi diversitatea folclorului din zonă, distribuirea gratuită de cărţi, sprijinirea învăţământului confesional românesc de toate gradele.

La începutul secolului al XIX-lea, în zona Orăştiei s-a produs un fenomen interesant. Dintr-un ordin al Parchetului General Cezaro-Crăiesc din Cluj către Parchetul Tribunalului Deva din 2 februarie 1906 şi rezoluţia pusă de Tribunalul Hunedoara rezultă că societăţile culturale şi reuniunile din zonă, pe lângă activităţile specifice de susţinere a culturii româneşti, se foloseau şi de ziarele şi revistele din zonă, pe care le susţineau din punct de vedere material dar şi uman[17]. Mulţi dintre fruntaşii acestor asociaţii, intelectuali locali lucrau şi pentru ziarele locale *Libertatea* şi suplimentul său *Foaia interesantă*. Dacă *Libertatea* apărea în fiecare sâmbătă (săptămânal) avea un caracter politic, pentru susţinerea drepturilor politice ale românilor, *Foaia interesantă* (tot săptămânal) era „pentru petrecere şi învăţături"[18], cum scria pe foaia de titlu. Se arăta în acest manifest că această „foaie de învăţătură şi de petrecere, anume întocmită pentru popor, cu un scop mai înalt decum s-ar părea la întâia privire"[19], are un obiectiv generos, acela de a îndemna populaţia românească să citească: „Auzim zilnic repetându-se tânguirea, că de aceea şi iar de aceea stă neamul nostru atât de rău, că nu are carte. Chiar şi tineretul ce a învăţat la şcoală, în anii juniei şi a bărbăţiei a uitat a mai ceti, căci nu prea are ceva de seamă, potrivit după priceperea lui, după limba lui uşoară şi după subţirica lui pungă.[20]

---

[16] Ion Iliescu, Tiberiu Istrate, *Orăştie*....., p. 146.

[17] Direcţia Judeţeană Hunedoara a Arhivelor Naţionale, fond *Parchetul tribunalului Hunedoara*, dos. 11/1906, f. 1-2.

[18] *Ibidem*, f. 12.

[19] *Ibidem*, f. 11.

[20] *Ibidem*.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Marea chemare a „... foişoarei noastre este de a ne apropia şi alipi de suflete bune ale cetitorilor din popor şi a ţine legătura sufletească între cărturarii cei mai buni ai neamului şi între fiii poporului, atrăgându-i pe toţi spre aceia care pentru adevărata luminare şi fericire a acestui neam muncesc".[21]

În încheierea manifestului semnat de editura foii *Libertatea* şi *Foaie interesantă* din Orăştie, se face apel la toţi preoţii, învăţătorii, comercianţii români, la alte persoane, să prezinte obiectivele suplimentului de ziar în biserici, şcoli, şezători, în orice loc public, pentru ca populaţia românească să cunoască obiectivele propuse de editorialişti şi să se poată face abonamente cât mai multe. Scopul era că această foaie să fie citită de cât mai mulţi români, care să aibă acces la cultură, la noi cunoştinţe de tot felul, la realităţile politice şi economice în care îşi desfăşurau viaţa de zi cu zi.

Din conţinutul acestui apel-manifest al Editurii „Libertatea" din Orăştie nu putem să nu realizăm motivele înverşunării cu care autorităţile maghiare din Orăştie, dar şi din Budapesta au încercat să desfiinţeze ziarele de aici, iar autorii care au semnat articolele publicate au fost urmăriţi, judecaţi, amendaţi şi chiar trimişi la închisoare. Cu toate greutăţile întâmpinate, cele două foi au continuat să apară o bună perioadă de timp, chiar cu numere cenzurate sau perioadă de suspendare, fiind susţinute material, moral, juridic de către asociaţiile şi reuniunile culturale sau profesionale româneşti din comitatul Hunedoara.

În concluzie se pot susţine două afirmaţii dovedite: pe de-o parte a existat o luptă pentru menţinerea unităţii limbii române pe întreg teritoriul locuit de români, iar pe de altă parte a existat o politică de deznaţionalizare dusă cu agresivitate de autorităţile austro-ungare în toată jumătatea a doua a secolului al XIX-lea şi primele decenii ale secolului al XX-lea. Însă planurile de maghiarizare forţată a românilor din Transilvania, au fost dejucate de actul de la 1918. Dacă Marea Unire nu a găsit limba română cu urmări ireparabile, faptul se datorează, înainte de toate, dragostei pentru ea a celor care o vorbeau.

[21] *Ibidem.*

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

CONSIDERATIONS ON THE INVOLVEMENT OF PERSONALITIES AND CULTURAL SOCIETIES OF HUNEDOARA COUNTY TO MAINTAIN THE ROMANIAN LANGUAGE IN ADMINISTRATION AND SCHOOLS IN 1860-1918

Abstract

The first component of the spiritual life of any nation is its language. The fight for the native language, in order to preserve its original character and to preserve his cultural creative function, was in Transylvania more fierce than in any of the other Romanian provinces, being given the denationalization policy aggressively pursued by the Austro-Hungarian authorities throughout the second half of nineteenth century and first decades of the twentieth century. Romanians here have always considered, their language as the most powerful shield of their nationality. So, there were many times when representatives of the Romanian nation stood with firmness in defending the Romanian language and its use in administration and schools. In the documents kept at the National Archives of the Hunedoara County there are examples of political leaders, priests, teachers in villages in Hunedoara but also members of cultural societies, which not only expressed their love of language, but also supported it.

The forced Hungarization plans of the Romanians in Transylvania, was foiled, however, by the act of 1918. If the Great Union hasn't found the Romanian language with irreparable consequences, that is due, above all for the love of those who spoke it forced.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro